

BRENDAN SIMMS

aslov originala
nfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia
Allen Lane - The Penguin Press, London 2001)

utor
rendan Simms

zdavači
ybook
žadićeva 4, Sarajevo
telefon: +387 33 203-073, 206-545
e-mail: book@bih.net.ba

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
Zmaj Jovina 7, Beograd
Telefon: +381 11 692-044, Fax: +381 11 620-882
e-mail: helsodb@opennet.org

U saradnji sa:
The Bosnian Institute, London
14-16 St Mark's Road, London W11 1RQ
Telefon: +44 20 7243-2900, Fax: +44 20 7343-8874
e-mail: bosinst@globalnet.co.uk
www.bosnia.org.uk

Urednici
Goran Samardžić
Zlatko Hadžidedić

Za Izdavača
Goran Samardžić
Damir Uzunović

Prijevod sa engleskog
Vladimir Pavlinić

Lektura i korektura
Branka Magaš

© Brendan Simms, 2001
© The Bosnian Institute, London, 2003
(bosansko/srpsko/hrvatsko izdanje)

... koji su pomogli su:

soka priznanja služeći u SAS-u [britanske specijalne zračne snage] u Adenu, Sjevernoj Irskoj i Falklandima. Rose je imao "iznenadujuće malo neposrednog iskustva iz sukoba između Zapada i sovjetskog bloka. Značajno je kako je proveo prethodnih dvadeset godina: sudjelovao je u okrutnim malim kolonijalnim i postkolonijalnim ratovima." Bio je, po riječima Miloša Stankovića, "operativni vojnik, nikakve veze s Njemačkom, nikakve veze s NATO-m, sve mali divlji ratovi".⁷ Stoga su u njemu vidjeli čovjeka "kao stvorena za kaotični postkomunistički svijet, u kojemu su nacionalnost, rasa i vjera važnije od svjetovne ideologije i gdje se terorizam pretvara u građanski rat i 'etničko čišćenje'".⁸ Kao što ćemo vidjeti, ocjena se pokazala krivom: Bosna je trebala jednostavnog vojnika, koji razumije komunistički mentalitet i poznaje konvencionalno ratovanje Drugog svijeta. Velika bi prednost također bila da se za taj položaj našao zapovjednik koji je stekao iskustvo suradnje s Amerikancima u multilateralnim vojnim organizacijama.

Rose je svjesno njegovao neformalan, ležeran stil, što bi neki rekli "cool" ili "macho". Kad ga je njegov oficir za vezu, Miloš Stanković, prvi put sreo pomislio je da je to jedan od generalovih tjelohranitelja: "Imao je na nogama one zelenosive vojničke cipele, izbljedjele plave vrećaste pamučne hlače i olinjalu staru polo-košulju koja je visila preko hlača; nosio je također *ray-ban* tamne naočale."⁹ Tom neformalnošću bio je obilježen i njegov ured u Sarajevu, koji je Rose vodio "kao da je to mala ekipa SAS-a". Bilo je, kaže Stanković, "sve u stilu oslovljavanja krsnim imenom, osim šefa, kojemu se obraćalo s 'generale', 'sir' ili, u slučaju njegova tjelohranitelja, 'boss'".¹⁰ Papreni govor generalov i ljudi oko njega odražavao se u osornom i često uvredljivom jeziku, kojim su se služili da se otresu nepoželjnih domaćih ljudi i novinara, uključujući i žene. Naličje toga bila je začudno "tanka koža": Rose je bio vrlo osjetljiv na kritiku, pa bi – što i sam priznaje – znao odgovoriti i fizičkom silom. "Posebno me je ozlojedio", piše Rose u svojim memoarima, "jedan televizijski reporter koji me je u svome izvještaju optužio da sam 'ekonomičan s istinom' ... Zapravo me nazvao lažljivcem." Rose, koji je na jednak način rutinski optuživao druge, piše: "Odgovorio sam tako da sam ga zgrabio i odvuкао od njegovih snimatelja pa zatražio neka ponovi optužbu. Bio je u takvom šoku da nije mogao otvoriti usta ... Rekoh mu da ću mu iščupati jezik ako me ikada opet nazove lažljivcem."¹¹ Kaže dr. Michael Williams, direktor UNPROFOR-ova ureda za informiranje: "Nisu bili rijetki ispadi u kojima bi zamalo došlo do udaranja."¹²

Roscov intelektualizam bio je impulzivan i intuitivan, ne refleksivan. Bio je sasvim u svom elementu kad je trebalo donijeti odluku u djeliću sekunde, kao prilikom juriša na iransku ambasadu u Londonu godine 1980. Najslabiji je bio kad je situacija iziskivala više političko-strateške no taktičke vještine.

Staloženo promišljanje nije mu jaka strana. Oficir koji je prije službovao pod njim reče mi da Rose uvijek izbacuje ideje, ponajčešće "derući se". Inače, Rose je poznat po pozornosti kratkoga daha: po procjeni moga sugovornika, na jednu stvar može se koncentrirati petnaestak sekundi.¹³

Toliko je otprilike vremena trebalo Roseu da donese svoj sud o Bosni, Bosancima i bosanskoj vladi. Nije još pravo stigao u Sarajevo i već se našao pod vatrom srpskih topova, koju su navodno izazvali bosanski branitelji, dok se vozio od aerodroma prema središtu grada. Rose je tada u hipu odlučio da će mu prvi zadatak biti kazati predsjedniku Izetbegoviću kako "ta grozna strategija izvrgavanja svojih ljudi takvim užasima neće nikada uspjeti i da ću učiniti sve što je u mojoj moći da odvratim Ujedinjene nacije da se aktivno miješaju u rat u Bosni".¹⁴ Iz te prve odluke proistekla je sva kasnija Roseova politika, njegovo ustrajno izjednačavanje bosanske vlade i srpskih mučitelja, njegovo protivljenje zračnim udarima, njegovo nepokolebljivo zagovaranje zabrane uvoza oružja, njegovo sistematsko omalovažavanje srpskih prijetnji zaštićenim zonama i sve njegove ustrajne bitke s NATO-m i Amerikancima.

Iza Roseova ponašanja krije se duboko nepovjerenje spram Bosanaca, posebno njihovih prvaka. Njegovim memoarima vrve ruritanijske protuhe, poput bosanskog potpredsjednika Ejupa Ganića, čiji "slatkorječivi šarm" kod generala nije palio.¹⁵ Za razliku od američkog diplomata Johna Menziesca, velikog zagovaratelja bosanske vlade i kritičara britanske politike, koji se "školovao u Engleskoj i igra kriket", te "umalo nije postao članom UN-ova tima".¹⁶ Prisustvujući izvedbi Mozartova *Requiem*a u razvalinama Nacionalne biblioteke u Sarajevu, pod ravnanjem Zubina Mehte, Rose se upitao "razumije li bosanski predsjednik kršćanske osjećaje iza tih riječi i glazbe", ne misleći kako Izetbegović nije po rođenju ništa manje kvalificiran da o tome sudi negoli dirigent Židov.¹⁷ Istina, Rose je ponekad govorio kako mu je "priprišta vjera ljudi" bila "izvor velike inspiracije, suprotno od cinizma i potkupljivosti njihovih vođa s kojima sam imao posla".¹⁸ Nekiput se i obraćao izravno ljudima preko glava njihovih vođa. "Idem okolo", rekao je u maju 1994., "i razgovaram s njima [Sarajlijama] pa im velim: 'Vidite, ako hoćete da ovo prokletu bezumno ubijanje prestane, ono će prestati. Morate to svojim političarima odlučno i oštro reći kao što to mi radimo.'"¹⁹ Inače je na Bosance i njihovu, u biti "orijentalnu" kulturu općenito gledao s prezirom. Rose priča: "Ubrzo nakon što sam Bosance nazvao divljacima, pozovu me u premijerov ured i pitaju zašto sam to učinio, budući da su Bosanci Europljani kao i ja. Suzdržao sam se da mu ne odgovorim kako će im, sudeći po tome kako kolju jedni druge, trebati barem još pet stotina godina da dosegnu taj status."²⁰ Poslije se "pitao kako se Balkanci [sic], koji sebe smatraju modernim Europljanima, mogu tako divljački ponašati".²¹ Maud Beelman, reporter Associated Pressa, koji je imao mnogo

je službovao pod
ći se". Inače, Ro-
i sugovornika, na

sud o Bosni, Bo-
već se našao pod
branitelji, dok se
ipu odlučio da će
"ta grozna strate-
jjeti i da ću učini-
se aktivno miješa-
ja Roscova politi-
i mučitelja, njego-
govaranje zabrane
i prijetnji zaštiće-
ikancima.

am Bosanaca, po-
ske protuže, poput
i šarm" kod gene-
Menziesa, velikog
toji se "školovao u
ova tima".¹⁶ Prisus-
nalne biblioteke u
izumije li bosanski
isleći kako Izetbe-
udi negoli dirigent
osta vjera ljudi" bi-
ivosti njihovih vo-
vno ljudima preko
i razgovaram s nji-
prokleta bezumno
arima odlučno i oš-
iovu, u biti "orijen-
brzo nakon što sam
i i pitaju zašto sam
ao sam se da mu ne
lruge, trebati barem
"pitao kako se Bal-
nogu tako divljački
koji je imao mnogo

prilike promatrati Rosea tokom godine 1994., kaže: "Nije nimalo krio da te ljude drži divljacima, koji zaslužuju ovo što im se događa, i da su nekoliko klasa ispod njega."²²

I nije takav bio samo Rose. Major Vaughan Kent-Payne, koji je u 1993. služio u regimenti Vojvode od Wellingtona u Srednjoj Bosni, opisuje "bosanske ljude" kao "rasu

koja je zapadnim Europljanima slična samo fizički ... Mentalno su od nas daleko kao nebo i zemlja, a jedni s drugima postupaju s brutalnošću koja graniči sa zvjerstvom." Major zatim tumači, s prizvukom kasarnske etnografije, da je "ovo područje gdje su se vatreni Latini pomiješali s brutalnim Slavenima, a rezultati su često bili grozni".²³ Slično je o "prijetvornosti" i "nezahvalnosti" Muslimana rutinski govorio potpukovnik Jonathon Riley, zapovjednik Kraljevskih velških strijelaca u zaštićenoj zoni Goraždu godine 1995.²⁴ Taj je prezir znao poprimiti izrazito rasističke tonove. "U jednoj britanskoj oficirskoj menzi", otkriva Noel Malcolm, "bosanske Muslimane (i to jedino Muslimane) nazivali su 'urođencima' (*wogs*)."²⁵ U drugom jednom uredu Srbe su zvali "Klingonima", što je ime divljeg ali plemenitog ratničkog plemena u televizijskom serijalu *Star Trek*, dok su im Muslimani bili "mutanti", to jest defektni *unterschi*, kojima falc neki udovi i organi.²⁶

Mnogi su britanski oficiri očitovali srbofilske naklonosti ili, u najmanju ruku, osjećali neobičnu profesionalnu bliskost sebi jednakima na bosansko-srpskoj strani. Kad Michael Rose tvrdi da je general Mladić "općenito držao zadanu riječ", to zvuči kao obzima pohvala vojnika vojniku, sve dok se ne sjetimo iznimaka držanja riječi kao u slučaju onih hiljada srebreničkih muškaraca i dječaka kojima je Mladić bio javno obećao da im se ništa neće dogoditi. Čudnovato, u Roseovim memoarima *Fighting for peace* ("Borba za mir"), napisanima godine 1998., nema ni riječi o Mladićevoj direktnoj odgovornosti za Srebrenicu, iako se autor u potankosti obračunava s NATO-ovom zračnom kampanjom koja je uslijedila nakon pokolja. No, možda najporazniji primjer srbofilije britanskih vojnih krugova pruža potpukovnik Riley. Zapovjednik Kraljevskih velških strijelaca u Goraždu zapisuje u svoj dnevnik: "Sa srpskim oficirima lako je razgovarati, i većina njih jesu rodoljubi i časni ljudi, duboko svjesni vojne tradicije dvaju svjetskih ratova u kojima su se borili kao naši saveznici."²⁷ Mnogo nam govori njegov opis svoga susreta, u augustu 1995., s bosanskosrpskim zapovjednikom Ratkom Mladićem, kratko nakon pokolja u Srebrenici, zbog čega će poslije biti protiv njega podignuta optužnica za ratne zločine. U svome dnevniku pod datumom 28. augusta 1995. piše Riley: "General Mladić je impozantna, upravo dominantna figura, i fizički i kao ličnost; odmah sam vidio zašto ga njegovi ljudi toliko poštuju, a neprijatelji ga se boje. On pak dobro znade što su sve prošli Kraljevski Velšani, bio je izvanredno

šarmantan ... Načinili smo prekid da uživamo u srpskoj gostoljubivosti: veličanstveni ručak s janjetinom na ražnju, uz neminovan potop šljivovice. Na odlasku dobio sam generalovu fotografiju s vlastoručnim potpisom."²⁸

Sve to čini još odvratnijim izvještaj koji slijedi, o očajničkim pokušajima bosanskog garnizona u Goraždu da se pred novi napad na njihovu enklavu naoruža. Prema Rileyevu dnevniku, "kriminalni elementi" pokušali su juriš na vanjsku ogradu, ali su bili odbijeni. Njihova "kriminalna namjera" bila je "krasti gorivo, oružje i municiju" što im je bilo prijeko potrebno. Opći ton prezira jako odudara od dobrohotnosti što je prije toga iskazuje za srpskog gospodara rata. A moji kasniji razgovori pokazuju da to raspoloženje nije kod britanskih oficira prestalo ni kad je rat već davno završio. I zaista, kad su mi ljudi u Kraljevskoj vojnoj akademiji Sandhurst govorili kako još nisu sreli britanskog oficira koji ne simpatizira Srbe, bilo je to tek blago pretjerivanje.

Tu sliku potvrđuje Michael Williams, direktor UNPROFOR-ovog ureda za informiranje u Zagrebu, koji se sjeća brojnih prigoda kad je je s britanskim UN-oficirima odlazio iz Sarajeva u sjedište bosanskih Srba na Palama. Sastanci sa službenicima bosanske vlade bili su "kratki i žustri" i odisali uzajamnim prezirom. "A onda", pripovijeda, "odvezli bismo se uzbrdo na Pale, i bili smo sretni ako bismo stigli prije ponoći. Čim bismo ušli, mogli ste vidjeti kako bi se govor tijela odmah promijenio. Osobito kod vojnih osoba ... Bosanski Srbi napravili bi od toga vrlo ugodnu večer, iznosila bi se fina jela i velike količine alkohola. I bilo je vidljivo da tu između Mladića i Rosea postoji posebna veza generala s generalom ... U cjelini, britanski oficiri bili su vrlo prosrpski raspoloženi, a mislim da su tu bile na djelu i snažne protumuslimanske i protukatoličke predrasude."²⁹

Mnogima je britanska vojna srbofilija bila zagonetan fenomen. Warren Zimmermann, posljednji američki ambasador u Jugoslaviji, kaže: "Još ni danas ne mogu sebi protumačiti zašto je većina UNPROFOR-ovih zapovjednika, posebno Michael Rose i kanadski general MacKenzie, osjećala vojsku bosanskih Srba tako bliskom i tako zdravo za gotovo prihvaćala njihovo tvrdnje da 'svatko čini okrutnosti'. Je li to bio kontrast između srpskog vojničkog 'šlifa' i Bosanca kojekako šareno obučeni i u teniscama?"³⁰ Slično i Maud Beelman ističe kontrast između vojnika bosanske armije, koji "nose crvene tenisice i idu na frontu s jednim metkom", te "u vojnim krugovima uživaju poštovanje nula", i poštovanja što se iskazuje prema bolje organiziranim Srbima.³¹ A vrhovni zapovjednik savezničkih snaga u Europi, američki general George Joulwan, kaže da je "premoć u teškom naoružanju bila na srpskoj strani – oni su imali vojničku strukturu, i mislim da je to privlačilo neke UNPROFOR-ove i NATO-ve zapovjednike – oni su se postrojavali, bili u uniformama, znali su vojnički pozdravljati. Mislim da je u tome bio razlog posebne naklo-

nosti ...
kret."³²
ski zap-
smo ih
sa svet
HVO-a
la je ul-
loš Sta
Krajinc
tanskor
reske r

Po-
povije-
tizansk-
odlom-
saznal-
partiza-
sigurn-
više iz
ljačko.
protiv
ja je si-
njihov
čno sr-
nje i s
od rul-
ams o-
vo št-
đalo i
shvać

Al-
jedna
ma d-
jedna
drugi
mom-
za o-
"pro-
objer
zarać

toljubivosti: veliki op šljivovice. Na tpisom.”²⁸

čkim pokušajima hovu enklavu namjerala” bila je ono. Opći ton prez za srpskog gospo enje nije kod brista, kad su mi ljujoš nisu sreli bripretjerivanje.

DR-ovog ureda za te je s britanskim a Palama. Sastan odisali uzajamnim ra Pale, i bili smo ste vidjeti kako bi t ... Bosanski Srbi la i velike količ a postoji posebna su vrlo prosrpski uslimanske i pro

fenomen. Warren kaže: ”Još ni da-ovih zapovjedni- sjećala vojsku bo- ala njihovo tvrde- srpskog vojničkog ”³⁰ Slično i Maud ji ”nose crvene te- ovima uživaju po- ganiziranim Srbi- američki general ila na srpskoj stra- ilo neke UNPRO- oili u uniformama, og posebne naklo-

nosti ... jer na jednoj strani bila je prava vojska ... a na drugoj gerilski pokret.”³² Takvo profesionalno bratstvo ne treba potezljivati. Jedan viši britanski zapovjednik u srednjoj Bosni nedavno reče za bosanske Srbe: ”Dakako, mi smo ih po naravi stvari poštivali kao bolju vojsku.” Povjesničar Joel Dowling sa sveučilišta Cambridge primjećuje da se pod time zacijelo misli ”bolji od HVO-a ili od Armije BiH”.³³ Drugi faktor – koji je teško točno procijeniti – bila je uloga vojnih prevodilaca, kojih su u početku sukoba bila samo trojica: Miloš Stanković, ”Abbott” i ”Costello”, sva trojica podrijetlom Srbi, dvojica iz Krajine.³⁴ Stanković je bio tumač brigadiru Andrewu Cumingu, prvom britanskom zapovjedniku u Bosni, zatim potpukovniku Bobu Stewartu iz Cheshireske regimente i napokon zapovjednicima UNPROFOR-a Roseu i Smithu.

Po svemu sudeći, britanski su oficiri bili jako zadojeni upola upamćenom poviješću Drugog svjetskog rata, u kojemu su Srbi sloveli kao neustrasivi partizanski saveznici protiv Nijemaca: mišljenje što ga odražava gore citirani odlomak iz dnevnika potpukovnika Rileya nije osamljeno. Začudili bi se kad bi saznali da je mnogo Srba, pored onih koji su služili u Titovim komunističkim partizanima i u Mihajlovićevim rojalističkim četnicima, bilo lojalnih snagama sigurnosti kolaboracionističkog režima generala Nedića u Beogradu.³⁵ Još bi se više iznenadili da čuju kako je otac Miloša Stankovića, član srpskog Dobrovoljačkog korpusa – eufemistički opisivanog kao ”rojalistički odred koji se borio protiv Titovih komunista” – služio zapravo u kolaboracionističkoj formaciji koja je sudjelovala s Nijemcima u mnogim zvjerstvima.³⁶ Napokon, zacijelo je na njihovo mišljenje i raspoloženje djelovao također ofucani primjerak bjesomučno srbofilskog putopisa Rebece West, *Black lamb and grey falcon* (”Crno janje i sivi sokol”), s naljepnicom ”Samo za upotrebu UNPROFOR-a”, što je išao od ruke do ruke u sarajevskom glavnom stožeru UN-a.³⁷ Kaže Michael Williams o britanskim oficirima: ”Njihove je predrasude samo još pojačavalo njihovo štivo. To što su čitali bila je otrcana, naslijeđena verzija onoga što se događalo ili se nije događalo u Drugom svjetskom ratu ... Pod gotovo su uzimali shvaćanje da su nam Srbi bili saveznici u dva svjetska rata.”³⁸

Ali, daleko veći problem od srbofilije bila je sveprisutna doktrina moralne jednakosti. Tako Roseov oficir, pukovnik Tim Spicer, tvrdi u svojim memoarima da su ”na Balkanu sve jedan gori od drugoga” i da su ”Srbi i Muslimani jednako neugodni, jedni nimalo neugodniji od drugih i ništa manje okrutni od drugih”; pa tako i podnaslov njegova poglavlja o Bosni glasi: ”Nema dobrih momaka u Jugoslaviji”.³⁹ Potpukovnik Christopher le Hardy, voditelj Odjela za operacije i prikupljanje podataka u Sektoru sjeverozapad, poriče da je bio ”prosrpski nastrojen – daleko od toga. Zastupao sam gledište da su vode na objema stranama pokvareni skroz naskroz”. ”Nismo mi krivi”, tumači, ”ako se zaraćene strane žele nastaviti tući. Pružili smo im svaku moguću priliku da sje-

dnu za stol i pregovorima riješe problem. Ali, konja možete samo voditi na vodu; natjerati ga da pije druga je stvar."⁴⁰ Rose je javno priznao da uopće ne sumnja tko je glavni krivac rata. "Bosanski Muslimani", piše, "bili su glavne žrtve proizvoljne i sistematske politike etničkog čišćenja i u nekim područjima potpunog istrebljenja. Iako su sve tri strane do neke mjere počinjale ratne zločine, genocid, prema definiciji konvencije UN o genocidu, nije bio dio službene politike bosanske vlade kao što je to jasno bio kod Srba."⁴¹ Ipak, velik dio Roseova vremena provedena u Bosni, kao i njegovih memoara, zapremaju napadi na sarajevsku vladu i naglašavanje kako "bosanski Srbi nisu bili jedini počinitelji zlodjela".⁴² Tako je Rose okrivio bosansku vladu za "pokretanje svojih uspješnih ofenziva, što je ... na kraju izbacilo iz kolosijeka dobro uznapredovali mirovni proces"; tvrdio je da je "bosanska vlada odlučila napustiti mirovni proces"; govorio je također o "opasnosti za Sjedinjene Države nastave li u Bosni s vanjskom politikom koju oblikuje propagandna mašina jedne lukave vlade koja ne preza ni od čega".⁴³ Poput njegovog predstavnika za štampu, Tima Spicera,⁴⁴ i Rose je rutinski optuživao bosanske snage da provociraju Srbe.⁴⁵ Sve je to, naravno, bila voda na mlin neintervencionističke vlade i Foreign Officea u Londonu. Disonantni glasovi koji su govorili u prilog bosanskoj vladi, kao što je to bio glas prvoga britanskog ambasadora u Sarajevu, Roberta Barnetta, bili su ignorirani.⁴⁶

Svoj pristup bosanskom ratu britanska je vojska neminovno zasnovala na nesretnoj analogiji sa Sjevernom Irskom, gdje je većina vojnika prethodno u ovom ili onom svojstvu služila. Američki general Wesley Clark kaže: "U britanskoj vojsci imate vojsku koja je stekla veliko iskustvo u Sjevernoj Irskoj, gdje postoje skupine ljudi, naoko usporedive s Bosnom, koji tvrdoglavo odbijaju živjeti jedni s drugima i jedni druge nemilice ubijaju ... Svaki je vojnik učio kako su obje grupe sve sami ludaci i nijedna strana nije u pravu i čitava je stvar, u osnovi, u tome da se zaustavi nasilje." "Pa kad su sve to", zaključuje, "pretočili u bosanske prilike, dogodilo se to da snage Ujedinjenih nacija, barem za neko vrijeme, nisu htjele zauzeti stranu."⁴⁷ Slično pripovijeda James Rubin kako su mu britanski vojnici redovito govorili: "Mi smo Britanci, mi smo cinici, postojimo već dugo vremena. Vi mladi naivni Amerikanci stvari jednostavno ne razumijete. Ovo je slično Irskoj, i ovo je slično Kipru, i ovi mali ljudi ne žele se prestati tući, i mi smo tu da pokraj njihove vjekovne mržnje radimo najbolje što možemo." Taj bi govor počeo u prvoj, drugoj ili trećoj rečenici i odavao je potpuno nerazumijevanje onoga što se zapravo događa i koja je uloga Zapada u posthladnoratovskom svijetu.⁴⁸ A Michael Williams kazuje: "Najčešće su govorili: 'Mi smo vidjeli ovo, mi smo bili ondje'. 'To su katolici i protestanti, a naš je posao da te pedere držimo podalje jedne od drugih.' Sve to nije bilo mnogo iznad duhovne razine Rosea i oficira oko njega."⁴⁹

ska
razi
mai
ne t
kuć
slije
"Ka
snu
osje
sni:
juće
zar
lji z
pok
bila
prič
past
(
ma,
vor
li o
jeda
Hrv
Stev
go v
toje
Odj
da:
ke.
te v
rječ
li o
skra
t
bitn
tony
piše
tans
ofic

no voditi na vo-
da uopće ne su-
"bili su glavne
nckim područji-
: počinjale ratne
du, nije bio dio
rba."⁴¹ Ipak, ve-
nemoara, zapre-
ski Srbi nisu bili
ladu za "pokre-
colosijeka dobro
ada odlučila na-
edinjene Države
indna mašina je-
predstavnik za
snage da provo-
ncionističke vla-
govorili u prilog
asadora u Sara-

no zasnovala na
nika prethodno u
rku kaže: "U bri-
Sjevernoj Irskoj,
tvrdoglavo odbi-
aki je vojnik učio
i i čitava je stvar,
ključuje, "preto-
cija, barem za ne-
mes Rubin kako
i, mi smo cinici,
vari jednostavno
mali ljudi ne žele
e radimo najbolje
: cinici i odavao je
je uloga Zapada
tje: "Najčešće su
olici i protestanti,
' Sve to nije bilo

Argument jednakosti između svih strana neizbježno je ojačao kad je bosan-
ska vojska uzvratila udarac svojim srpskim i hrvatskim mučiteljima. Veliko su
razočaranje proizvela ubojstva u Uzdolu godine 1993., što su ih počinili Musli-
mani nakon hrvatskog masakra u Ahmićima. "Neka se sada svi j...u što se me-
ne tiče", rekao je jedan kapetan. "Sretan im j...i Božić, svima njima, ja ću kod
kuće jesti purana. Oni neka do mile volje ubijaju jedni druge."⁵⁰ Kao što je po-
slije primijetio Christopher Bellamy, dopisnik *Independenta* za pitanja obrane:
"Kad je postalo očigledno da nema 'dobrih momaka' i 'loših momaka', zablje-
snuo vas je, da se poslužim Conradovim riječima, zasljepljujući i zastrašujući
osjećaj, poput groma iz vedra neba: 'Treba istrijebiti te zvijeri.' Ili možda, u Bos-
ni: 'Pustimo zvijeri nek se međusobno istrijebe.'"⁵¹ Stoga nije bilo iznenadu-
juće kad je potpukovnik Le Hardy rekao o bosanskoj ofenzivi u proljeće 1995.,
zamišljenoj da povрати etnički očišćene teritorije: "Ovaj put su glavni počinite-
lji zlodjela, barem u početku, bili bosanski Muslimani. Svjetski mediji i opet su
pokušali svaliti krivicu na bosanske Srbe."⁵² U osnovi svih tih kritičkih sudova
bila je standardna želja za sporazumom, ma koliko bio nepravedan. Le Hardy
priča: "Dozlogrdili su nam sa svojim stalnim napadima, čime su zapravo upro-
pastili sva naša nastojanja da dođe do bilo kakve mirovne nagodbe."⁵³

Čak i kad se nije izričito naglašavala jednakost među sukobljenim strana-
ma, ljudi na terenu – na najveće zadovoljstvo Whitehalla – mutili su vodu go-
voreći o kompleksnosti problema i neizvjesnosti. Izvještaji su rutinski govori-
li o "jednoj i drugoj strani", o "zaraćenim frakcijama" ili nešto u tom smislu;
jedan pukovnik u svojim je izvještajima navodio "zaraćene strane, bili to Srbi,
Hrvati ili bosanske vlasti [sic]".⁵⁴ "Čovjek ne može ni sanjati", piše Bob
Stewart u svojim memoarima, "koliko je Bosna kompleksna. Ima ondje mno-
go više strana nego što slušamo preko medija – Srbi, Hrvati i Muslimani. Pos-
toje frakcije unutar grupa i grupe unutar frakcija."⁵⁵ Potpukovnik Le Hardy, šef
Odjela za operacije i prikupljanje podataka u Sektoru sjeverozapad, pripovije-
da: "Svima nama teško je bilo shvatiti koliko te zaraćene strane mogu biti opa-
ke. Jugoslaveni imaju fantastičnu sposobnost da čovjeka obmanu. Kad počne-
te vjerovati jednoj strani, a ne vjerujete drugoj, više niste nepristrani."⁵⁶ Taj
rječnik nije bio zloban – za razliku od Whitehalla, ljudi na terenu nisu govori-
li o "Muslimanima" s političkim predumišljajem, već im je to bio praktičan,
skraćeni način označavanja snaga zakonite vlade Bosne i Hercegovine.

No, rezultat je bio isti: izgubila se temeljna istina da su Bosanci bili prvo-
bitne žrtve srpske agresije i Hrvata koji su nasrnuli na ono što je preostalo. An-
tony Loyd, britanski isluženi vojnik i vješt novinar na terenu u srednjoj Bosni,
piše: "Kako je rat trajao, zanimljivo je bilo pratiti evoluciju mišljenja kod bri-
tanskih zapovjednika. Iako u tehničkom smislu nepristrana snaga, mnogi su
oficiri privatno priznavali simpatije za Muslimane, koji su u glavnini još pred-

sapeti oružanim lancima UN-a, brigada, one su stale i bojila istim siloviti počeli ispušati kulturne studije lekciju", samo percepcionisti.

u godini 1993. i, na prostorima vladom. Sve do Srbima; a jedva slovima sjevero-Mostu, Bjeljini, noći pomeo val i, koji je od sre samo dva susre drugim dijelovi", podsjeća nas ikada, od početne bile neposredni popratna zlodjelci su išli momci s nming, prvi bri e "dolje do Pro toje nisu uspjeli ci oficir, "do mi mente.⁶² Njihoto više pojavlju on je uperio re 1993.

jena slika u me lika sistematske abe što je preos oglo jačanju ar Alistair Duncan reko noći mije ma Martin Bell, ompasom, sve je

prekrilo neko sivilo".⁶⁵ U problem viđenja rata uprla je prstom Maggie O'Kane, izvješćujući iz Bosne za *Guardian*. "Dogada li se rat u Bosni samo oko Viteza", upitala je, "ili se o njemu samo tako izvješćuje?" Napomenula je: "U posljednja dva mjeseca glavnina izvještaja o ratu u Bosni kreću se unutar kruga s polumjerom od 30 kilometara oko britanske baze u Vitezu." U isto vrijeme, nastavlja ona, Bosna kao cjelina gubi na zanimljivosti za svijet premoren vijestima o zločinima. Magnet za britanske medije postali su "ljudi na terenu", jer im pružaju fizičku zaštitu, obilje priča o ljudskim sudbinama, osobito o divnim, neumornim kapetanima, majorima i pukovnicima.⁶⁶ "Novinari su", kaže O'Kane, "sklopili nesretni prigodni brak s britanskom bataljonom u Vitezu ... Brit Bat nas čuva i brani, kaže nam kamo ide, kada će se vratiti kući i daje nam da se šćučurimo usred njihovih oklopnih konvoja. Za uzvrat, izvješćivanje o bosanskom ratu pretvorilo se u priču o ljudima Jorkširske regimente Princa od Walesa."⁶⁷

Fokusiranje na raskol između Hrvata i bosanske vlade ponekad je bilo duboko politički motivirano. Prva inicijativa Michaela Rosea u Bosni bila je pokušaj – po vlastitim riječima – "iskonstruirati situaciju u kojoj bih mogao legitimno upotrijebiti NATO-ve zračne udare da demonstriram energičniji pristup UN-a zadaći održavanja mira. Nakon nekoliko razgovora s [Rusom] Viktorom Andrejevim, koji se sasvim složio sa mnom, odlučio sam da bi najbolje bilo udariti iz zraka na Hrvate, umjesto na Srbe." Ideja iza toga gambita bila je ova: "Hrvati nisu nama najvažniji, a ako bi reagirali zatvaranjem putova, oni to neće moći sebi priuštiti sve dok brojno hrvatsko stanovništvo u Lašvanjskoj dolini potpuno ovisi o pomoći UN-a. Takav napad na Hrvate bio bi pravi signal za Mladića, koji bi shvatio da NATO ne ide za uništenjem Srba i da se sila primjenjuje nepristrano."⁶⁸ Napad bi uistinu bio signal Mladiću – katastrofalna poruka da prvi zračni napad nije poduzet protiv glavnih agresora, Srba, već protiv hrvatskih tešinarara. Srećom, od strane Hrvata nije bilo prikladne provokacije, a možda su bili i upozoreni što im se sprema; druga se prilika Roseu više nije pružila.

Time što je toliko želio da prvi uopće NATO zračni udar izvede protiv Hrvata, Michael Rose je opipljivo pokazao svoju nesklonost da gađa Srbe. To je postalo bjelodano u doba krize izazvane masakrom na sarajevskoj tržnici u februaru 1994. Bilo je to prvi put da je sve ukazivalo na to da će NATO masivnim zračnim udarima okrenuti rat protiv srpskih opsjedatelja. Ali Michael Rose imao je druge ideje. Kao što piše glavni tajnik UN-a, Kofi Annan, u svojoj Izvještaju o slučaju Srebrenica (*Srebrenica report*), zapovjednik UNPROFOR-a "usprotivio se tome pristupu, s obrazloženjem da bi to moglo 'uvući u rat Ujedinjene nacije'. Činio je sve kako bi nagovorio svoju vladu da se odupre širokoj upotrebi NATO-ve zračne sile kako bi se bosanski Srbi priveli pregovaračkom stolu."⁶⁹ Umjesto da ultimatum NATO-a označi početak op-

Goražda i kako je u
 erikanci još mogli na-
 ma. Srbi, inače puni
 ra, ustuknuli su. Kao
 zogradske radiostani-
 štati u direktan sukob
 sebi dozvoliti razor-
 Ovaj potpuni zaokret
 a, voditelj UNHCR-a
 NATO-u što je poslao
 li i UNPROFOR-ovi
 ti u svome *Srebreni-*
 korak, zastajući tek
 m. Čim bi se osjetili
 zraka, krenuli bi na-
 uspio odvratiti Srbe,

gi britanski oficiri za-
 ade. Kao i u slučaju
 i opasnost od bosan-
 w Vere Hayes kad je
 kom opsadom; uvje-
 to odgovor na posre-
 Jedan visoki britan-
 menta Caluma Mac-
 što ga da samo odre-
 martu 1994. isti pris-
 i Goraždu. Prilikom
 jesen 1994., Rose je
 ji u Bosni propagan-
 SAD".¹¹⁵

ra već i njihovu dje-
 vakog američkog za-
 nisiju utvrđivanja či-
 a, pripovijeda: "Kad
 u svoju žicu: te ka-
 je krivo zauzeti stra-
 šljao je: "Tu nije tre-
 sudovima zašto ovo

ili ono moraš ili ne smiješ raditi, suprotno vojnoj analizi ili vojnom pristupu pitanjima".¹¹⁷ Posebno se isticao brigadir Vere Hayes, koji će se poslije proslaviti kao vođa misije za uvježbavanje vojske Zimbabwea. "On jc", kaže Rubin, "nudio jasnu tezu 'sve su strane krive' i često ju je nepitan ponavljao ... Bio je sasvim podešen na žicu 'vi ste Amerikanci naivni, mi znamo bolje'".¹¹⁸ Ponekad bi se, pripovijeda Miloš Stanković, te razmjene misli izrodile u nadvikivanja, jer Amerikance navodno "uopće nije zanimalo što imaju kazati ljudi koji su na terenu".¹¹⁹ Drugom prilikom opisuje posjet Clintonove specijalne ambasadorice, Bianca Jagger: "Ona najavljuje da će preporučiti Clintonu bombardiranje svih mostova preko Drine. Možete li to vjerovati? Sutradan je odvedosmo gore u bazu, i Phil Jennings stane ismijavati njezinu ideju – 'Srušite most kod Karakaja i Muslimani u Tuzli neće dobiti pomoći iz Beograda'. Zinula je. Njima nikako nije jasno koliko je sve to kompleksno i međusobno povezano."¹²⁰

Možda najporazniju procjenu vojnih opcija koje su Zapadu na raspolaganju dao je brigadir Arthur Denaro, koji je služio kao načelnik stožera UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji potkraj 1994. i početkom 1995. Umanjivao je jakost Snaga za brzo djelovanje (*Rapid Reaction Force – RRF*) koje su nastupile u julu 1995., uvjeravajući kako "ne treba previše očekivati od njihove sposobnosti da rješavaju probleme ... RRF nema dovoljno snage ... da bi se mogao prihvatiti zadaće 'nametanja mira'; stoga zaštita 'sigurnih zona' nije posao za njih niti će to skoro biti. Gola je istina da nema toga vojnog rješenja koje bi Ujedinjene nacije mogle Bosni nametnuti ... Treba poduzeti sve moguće 'pozitivne akcije' kako bismo predobili sve strane da sjednu za stol i pregovaraju o miru."¹²¹ Naravno, te iste Snage za brzo djelovanje – u suradnji s NATO-vim mlažnjacima – u augustu-septembru 1995. naglo će usutkati srpsku artiljeriju što je opsjedala 'zaštićenu zonu' Sarajevo.

Slične je osjećaje iznova izražavao sam general Rose. Američku strategiju "ukini i udari" otpisao je kao "besmislicu".¹²² S posebnim se prezirom okomljavao na primjenu zračne sile. Osnovni je problem bio Roscovo ustrajno odbijanje svih strateških udara; tražio je samo trenutne taktičke rezultate, a to zračna sila ne mora nužno proizvesti. To ga nije spriječilo da pravi sarkastične primjedbe u svojim memoarima. Opisuje kako je potkraj ljeta 1994. bio zatražen udar iz zraka na tenk u jednom voćnjaku: "na kraju je jedan ostarjeli RAF-ov Jaguar napao tenk i – promašio".¹²³ Drugi napad opisan je – ne bez humora – ovim riječima: "Bombe su promašile cilj, iako je direktnim pogotkom uništen nedaleki svinjac. NATO se opravdavao da je sunce udaralo pilotima ravno u oči i nisu mogli vidjeti tenk. UN je sve više gubio povjerenje u sposobnosti NATO-ve avijacije. Nisu mogli pronaći ciljeve ako su bili oblaci, ako je padala kiša, u noći ili ako im je sunce udaralo u oči. Objašnjenja su im počela zvučati sasvim poput onih uprave britanskih željeznica."¹²⁴ Kad mu je

bilo rečeno da je za NATO-ve mlazne avione preopasno letjeti ispod 5.000 stopa, Rose je odgovorio: "Preopasno letjeti ispod pet hiljada stopa! Pa mi dovraga živimo ispod pet hiljada stopa!"¹²⁵ Poruga je neumjesna. Pobornici zračne sile nikada nisu tvrdili da će biti kadri preokrenuti situaciju preko noći, odnosno trenutno postići taktičke rezultate. Kao što je glavni zapovjednik Komande Jug NATO-a, admiral Leighton Smith, podsjetio Rosea: "Pljuckati po tenkovima nije ratovanje."¹²⁶ Rose dapače nije dopustio NATO-u da eliminiira srpske protuavionske batcrije i time je učinio niske letove još opasnijima.¹²⁷ NATO-vi su avioni pokazali svoje mogućnosti tek kad je Rose otišao.

Dok je zračna sila bila jedna meta Roseova prezira, druga mu je bila ideja ukidanja embarga na naoružanje. Težište njegove argumentaciji bilo je sistematsko ocrnjivanje ne samo postojećeg nego i moguće borbene sposobnosti bosanske vojske. Kad je u junu 1994. Predstavnički dom SAD – s velikom većinom – zatražio od predsjednika Clintona da ukine embargo, Rose se odmah potrudio da Bosancima rasprši njihova očekivanja: "Prilično je rašireno njihovo gledište 'dajte nam alate i mi ćemo obaviti posao'. A moje je gledište ovo: da bi se dobio rat, traži se mnogo više od toga da ti netko dade opremu, jer nakon ukidanja embarga treba proći čitav proces obuke i integracije."¹²⁸ Dovco je jednog nesretnog mladog bosanskog vojnika ne bi li gosta, američkoga generala Galvina, uvjerio da je "sasvim pogrešna većina pretpostavki na osnovi kojih se opravdava strategija 'ukini i udari' ... da bosanska armija nije u takvoj vojnoj formi da bi mogla poraziti Srbe, ma koliko im oružja spustili padobranima u Bosnu. Bosanska armija je hrabra, na brzinu skalupljena grupa boraca sposobnih samo za čarke na razini čete i za starinsko rovovsko ratovanje."¹²⁹ Rose je dokazivao da "UNPROFOR može demonstrirati Sjedinjenim Državama kako bi ukidanje embarga na naoružanje dovelo do poraza bosanske vojske i vjerovatno do angažiranja američkih trupa da brane državu".¹³⁰ Kad je bosanska vlada – pod snažnim pritiskom Sjedinjenih Država i Britanije – privremeno odgodila svoj zahtjev za ukidanjem embarga, Rose je to, dakako, doživio kao svoju pobjedu: to je, reče, pokazalo da su njegovi "kritičari bili u krivu".¹³¹

Jedan od izrazitih aspekata Roseove retorike bila je stalno omalovažavanje bosanskih zapovjednika. Pukovnik Bob Stewart pošteno priznaje: "Malo je među njima profesionalnih vojnika, ali sve su to hrabri ljudi. Oni su bili izloženi vatri mnogo više nego ja u čitavoj svojoj karijeri."¹³² Miloš Stanković piše o legendarnom bosanskom zapovjedniku u Bihaću, generalu Dudakoviću, da je "njegovo taktičko vođenje Petoga korpusa bilo izvanredno".¹³³ Rose pak piše: "Sve mi se čini da je negdje u Titovoj Jugoslaviji morala postojati škola koja je proizvodila standardne armijske generale po sovjetskom uzorku: niske, debele, bahate i brutalne. Dudaković nije iznimka ... Na mene je učinio dojam neugodnog čovjeka."¹³⁴ Rose je zaista imao fiksnu ideju o tobožnjoj

ti ispod 5.000 stopa! Pa mi dovra-
 . Pobornici zračne
 preko noći, odno-
 vojvodnik Koman-
 "Pljučkati po ten-
 FO-u da eliminira
 još opasnijima.¹²⁷
 ose otišao.
 za mu je bila ideja
 taciji bilo je siste-
 ne sposobnosti bo-
) – s velikom veći-
 Rose se odmah po-
 je rašireno njihovo
 je gledište ovo: da
 opremu, jer nakon
 je."¹²⁸ Doveo je je-
 neričkoga generala
 na osnovi kojih se
 ije u takvoj vojnoj
 .t ili padobranima u
 rupa boraca sposo-
 ovanje."¹²⁹ Rose je
 im Državama kako
 iske vojske i vjero-
 ad je bosanska vla-
 e – privremeno od-
 akako, doživio kao
 i bili u krivu".¹³¹
 no omalovažavanje
 priznaje: "Malo je
 ljudi. Oni su bili
 ."¹³² Miloš Stanko-
 , generalu Dudako-
 izvanredno".¹³³ Ro-
 viji morala postoja-
 o sovjetskom uzor-
 a ... Na mene je uči-
 nu ideju o tobožnjoj

sovjetsko-jugoslavenskoj povezanosti. "Većina oficira bivše Jugoslavije bili su Srbi", piše, "i njih su njihovi sovjetski učitelji dobro obučili u vještini manevriranja, masovnoj primjeni vatre i kako koncentrirati snage za odlučujući napad." "Bosanci, naprotiv", fantazira dalje, "nisu imali nikakve vojne izobrazbe."¹³⁵ Rose, čini se, nije imao pojma o Titovom lomu sa Staljinom godine 1948. niti o činjenici da se JNA posljednjih četrdeset godina pripremala za sovjetsku invaziju. Valjda je također mislio da su bosanski Srbi i bosanski Muslimani do godine 1992. služili u različitim vojskama.

U svakom slučaju, u Roseovoj procjeni bosanske vojske ima mnogo nedosljednosti i hipokrizije. Kad je bosanski ministar vanjskih poslova, Haris Silajdžić, izrazio žaljenje zbog neuspjeha posljednje ofenzive, Rose je odgovorio da bosanski zapovjednik, Delić, nije imao privilegij školovati se na Britanskoj vojnoj akademiji. Ali će uvijek biti rado primljen.¹³⁶ Ovo je izrazito bestidan uzorak retorike, jer jedno što Deliću – ili bilo kojem drugom bosanskom vojniku – sigurno *nije* bilo ponudeno jest obuka koja bi ih osposobila da bolje brane svoju zemlju. Ali Rose nikada nije odolio napasti da daje Bosancima lekcije. Poslije će pričati kako im je savjetovao da se okane jalovih ofenziva, već "prije nego što se usmjere na potpunu pobjedu, neka računaju na dugoročnu strategiju te pričekaju dok njihovi ljudi ne budu više ovisni o pomoći Ujedinjenih nacija i dok nova Federacija ne izgradi dostatnu vojnu snagu".¹³⁷ Tek nije jasno kako tu malu propovijed uskladiti s njegovim osudama slične američke strategije, s njegovim traženjem sporazuma i s njegovim odbijanjem dostave oružja.

Jednako je nesretna bila Roseova sklonost da lupa po svojim kritičarima kod kuće, odričući im hrabrost i poštene motive; to je bio dio uobičajene retorike o "ljudima na terenu". "Da je međunarodna zajednica napustila misiju očuvanja mira", piše, "moglo je postati nužno da Noel Malcolm, koji je jednom potpisao u *The Timesu* pismo u ime 'Saveza za obranu Bosne', umjesto pera uzme pušku u ruke." Mark Almond, koji je imao odvažnosti kritizirati Rosea u *Daily Mailu*, ne zaslužuje ni riječi njegova komentara, jer "udobno sjedi u studiju obloženu knjigama".¹³⁸ U drugu ruku, Rose u svojim memoarima – u kojima na unutarnjoj strani korica ima njegova slika gdje sjedi u studiju obloženu knjigama – svččano izjavljuje: da je Zapad zbilja bio krenuo u rat na strani Bosne, on bi bio prvi koji bi se dobrovoljno prijavio.¹³⁹ A kad je NATO napokon pristao na upotrebu sile u augustu-septembru 1995., naš general je propustio priliku da ispuni što je obećao. Šteta zaista, jer njegova nesumnjiva fizička hrabrost i taktička dinamičnost bile bi od izvanredne koristi Snagama za brzo djelovanje dok su obračunavale sa srpskim topništvom oko Sarajeva, a još više da se pridružio skupini Dudakovićevih zapovjednika u sjeverozapadnoj Bosni dok su se naprezali uhvatiti korak sa svojim saveznicima, uvježbanom i američkim oružjem opremljenom hrvatskom regularnom vojskom.

nje goraždanskom krizom – za jedne odviše aktivističko, a za druge odviše suzdržano. "Teškoća je u tome", rekao je u ono vrijeme jedan službenik, "što je Rose politički izoliran i vojno ranjiv. Krcnu li stvari na gore, ljudi će tražiti žrtvenog jarca, a on je očit izbor."²²¹ I nije nelagoda bila ograničena samo na civilne službenike. Britanski predsjedatelj Vojnog odbora NATO-a, general Vincent, osudio je UNPROFOR da se "razmekšao" pa tolerira neprihvatljivo ponašanje bosanskih Srba.²²² Poslije će Vincent kritizirati Rosea da pokazuje "sve manje volje služiti se snagama [to jest zračnom silom] koje su mu teoretski bile na raspolaganju radi provedbe ... onoga što je nastojao postići. Ne mislim da se na toj dužnosti proslavio."²²³ Jedan admiral reče da je Rose "uzeo mirovni proces kao svoju prćiju" i da se – i opet – "razmekšao prema Srbima".²²⁴ Rosea nije nimalo primirilo kad mu je načelnik Glavnog stožera obrane, Petar Inge, rekao da "još uživa povjerenje svih u Londonu".²²⁵

Britanski obrambeni establišment s pravom se bio zabrinuo zbog negativnog djelovanja bosanskog rata na vojsku. Bosansko iskustvo mnoge je vojnike "balkaniziralo" i čak "demoraliziralo". To zgodno ilustrira anegdota u memoarima majora Vaughana Kent-Paynea, *Bosnia warrior* ("Bosanski ratnik"). Opisuje scenu koja ga je dočekala kad je ušao u oficirsku menzu Cheshireske regimente u Vitezu, kričavim bojama ukrašen bivši disko podaleko od žičane ograde. Promatra okoliš, nagnut nad limenkom Boddington-piva. "Što sam više gledao", piše, "to mi se više sve činilo vrlo čudnovatim. Pristupi mi čovjek i predstavi se kao oficir za vezu. Oko ramena preko veste visio mu je pištolj u futroli ... Nisam mogao skinuti očiju s oružja. Nije stvar u tome da razgovaram s nekim toliko budalastim da paradira s pištoljem oko po menzi, već u veličini magazina na pištolju. Normalno 9-milimetarski Browning ima magazin od trinaest metaka, koji se točno uklapa u držak. Ovaj tip imao je magazin koji, kao što mi ponosno reče, prima dvadeset i pet metaka i nekoliko je centimetara dulji od normalnoga. Kad god bi se okrenuo zvecnuo bi pištoljem o ugao bara. Čovjek uopće nije imao pojma da izgleda kao potpuna budala. Šepuri se naokolo s tom stvari, a da nitko ne progovori riječi. A od svega je najčudnovatije bilo da su ti ljudi konzumirali ogromne količine pića."

Takvo "macho" ponašanje – anatema britanske vojničke kulture – obilježavalo je i dvor sir Michaela Rosea u sarajevskoj "Rezidenciji". Možda nije puki slučaj da je njegov oficir za vezu bio zamijenio zapovjednika s tjelohraniteljem.²²⁶ Niti je puki slučaj da je Roseov oficir za novinstvo – pukovnik Tim Spicer, koji se dičio da je "neortodokсни vojnik" – isticao svoju važnost noseći pištolj dok je davao priopćenja novinarima. Niti bi nas trebala iznenaditi povremena nasilja njegovih tjelohranitelja. "Kad bi neki civil parkirao auto ispred Rezidencije", piše general, "i odbio maknuti ga pošto bi mu dva puta bilo rečeno da to učini, on bi ga izvukao iz kola i udario tako da bi se ovaj

a za druge odviše
 lan službenik, "što
 ore, ljudi će tražiti
 graničena samo na
 NATO-a, general
 rira neprihvatljivo
 Rosca da pokazuje
 koje su mu teoret-
 jao postići. Ne mi-
 e da je Rose "uzeo
 ekšao prema Srbi-
 vnog stožera obra-
 nu".²²⁵
 rinuo zbog negati-
 vo mnoge je vojni-
 ira anegdota u me-
 'Bosanski ratnik').
 nenzu Cheshireske
 odaleko od žičane
 -piva. "Što sam vi-
 Pristupi mi čovjek"
 isio mu je pištolj u
 i tome da razgova-
 lo po menzi, već u
 ownning ima maga-
 ip imao je magazin
 a i nekoliko je cen-
 enuo bi pištoljem o
 optpuna budala. Še-
 . A od svca je naj-
 re pića."
 čke kulture – obi-
 dnciji". Možda ni-
 ipovjednika s tjelo-
 vinstvo – pukovnik
 ticao svoju važnost
 nas trebala iznena-
 ncki civil parkirao
 za pošto bi mu dva-
 o tako da bi se ovaj

onesvjestio."²²⁷ Verbalna – a ponekad i fizička – prisila, koju je general po vlastitom priznanju i sam primjenjivao protiv svojih kritičara, neminovno se odražavala i na njegovu okolinu. Očevici opisuju neugodnu i zastrašujuću atmosferu u Roseovom glavnom stožeru, prožetu velikim količinama alkohola i bezobzirnim prostotama kojima su se njegovi ljudi nabacivali podjednako na muško i žensko. Opći dojam, kao što će to poslije opisati Michael Williams, jest mješavina trećerazredne engleske privatne škole i javne kuće.²²⁸ "Rose je", kaže, "uvijek njegovao taj stil. Mislim da mu je u primisli bilo da će ova-ko bolje djelovati na štampu."²²⁹ Općenito, ljudi kojima se general okružio brkali su njegove brižne njegovane ekscentričnosti s unutarnjom snagom, a njegova orijentalistička natucanja s istinskim poznavanjem stvari.

Američki vojnici u posjeti Sarajevu bili su zgroženi onim što su vidjeli. Miloš Stanković opisuje scenu za vrijeme posjete Wesleya Clarka: "Clarka su odmah uveli u Roseov ured ... Clarkovi adutanti, oficiri Pentagona, s propisno obješenim poljskim torbicama o ramenu, bili su ukočeni i tihi, vjerojatno šokirani neobičnom okolinom. Jon Ellis (adutant Viktora Andrejeva) derao se na telefonu na nekoga u Muratovićevom uredu (bosanski ministar za veze s UN): 'Nije ovo j...a taxi služba!'. Karmela (također član Andrejevljeva personala) mirno je turpijala nokte, Jean je potihopsovala pred svojim kompjutorom ... a nad svime je predsjedala slika gole žene nad stolom pukovnika Daniella. Savršena luda kuća. Prošlo je deset pomalo ukočenih minuta. Izrazi blage nelagode i odvratnosti na licima Amerikanaca odavali su njihove skrivene misli."²³⁰ Mnogo više od te privlačne scene anarhije zabrinjavalo je istovremeno urušavanje ratničkoga ponašanja. Kad je Wesley Clark obilazio položaje UN-a u Sarajevu nemalo je zbunio francuskog oficira upitavši ga da riješi – teoretski – jednostavan vojnički problem. No, najrječitiji je odgovor britanskog oficira za vezu, Stankovića: "O, to je pomalo nisko. Ali tipično. Tući se, to je sve što oni znaju."²³¹

Nepodudarnost između mandata – kako su ga tumačili britanski oficiri na terenu – i tradicionalnih vojnih zadataka bila je očigledna. Kao što piše major Kent-Payne: "Za većinu nas naš je rad za UN u Bosni bio nešto sasvim novo. Uvježbavali su nas kako da ubijamo kraljičine neprijatelje, a zadaci što su nam sada ovdje postavljeni posve su nam tuđi."²³² Trenirani ljudi bili su prinudeni besposleno sjedjeti dok oko njih bjescni etničko čišćenje ili se krš toga čišćenja istovaruje pred njihova vrata. Mrzili su, kako je to izrazio jedan novinar, "što se od njih traži da rade poput ostarjelih prometnih policajaca", prateći humanitarnu pomoć.²³³ Nešto od toga razočaranja i nelagode koju su vojnici osjećali na svome novom zadatku odražava kazivanje Camerona Spencea o prvom brifingu o situaciji. "U zbrkanoj slici što su nam je razvijali pred očima", pripovijeda, "Srbi su izišli kao glavni agresori. Stoga sam se nadao da će nam

u svim našim raspravama na različitim mjestima – posebno u posljednjih nekoliko dana – naglašavamo potrebu savjeta vojne struke.”⁶

Nakon toga će i premijer i ministar vanjskih poslova često naglašavati važnost savjeta stručnjaka za vojna pitanja u odnosu na odluke o Bosni. U svojoj autobiografiji John Major piše o šestosatnom hitnom sastanku u sobi COBRA ispod Downing Streeta u augustu 1992. Na tom je sastanku pitao načelnike štabova koliki bi broj vojnika bio neophodan da drže tri zaraćene strane razdvojene. Odgovor je bio: oko 400.000, dakle dvostruko od veličine britanske vojske.⁷ Na njegov upit u aprilu 1992. mogu li se bombardiranjem zaštititi civili rečeno mu je da je to manje-više isključeno, što zbog bosanske klime i geografije, što zbog teškoća da se jasno odrede ciljevi.⁸ Slično će Hurd poslije tvrditi da ”nije bilo trenutka kad bi po mišljenju moje i mojih kolega ... imalo smisla zauzeti se za primjenu sile protiv zaraćenih strana u svrhu provedbe bilo kojega mirovnog plana. Vrlo pažljivo biram riječi, jer kad razmatrate te stvari, imate savjet vojne struke, a savjet vojne struke uvijek je bio krajnje oprezan.”⁹ Dvije godine potom, pošto je rat već davno završio, on piše: ”Da je odlučna i brza upotreba vojne sile mogla zaustaviti borbe, mi bismo bili pristali na to ... Ali savjet profesionalaca u savezništvu sa zdravim razumom iznova nas je uvjeravao da je to čista halucinacija.”¹⁰ Ta tema – ”stručni vojni savjet bio je protiv” - bila je također stalni refren u mojim intervjuima. Ukratko, Douglas Hurd, Malcolm Rifkind i John Major skrivali su se i još se skrivaju iza eksperata. Katkad se činilo da britansku politiku ne stvaraju političari, već eksperti.

Nažalost, pisac ovih stranica nema pristupa arhivima – iz dobrih razloga zatvoreni su na trideset godina, možda i dulje – pa mu nije moguće slijediti Hurdovu preporuku kako valja ispitati brda stručnjačkih savjeta što su tu pohranjeni. Na formalno traženje podataka kod Foreign Officea odgovor je bilo neformalno odbijanje. Da se tome doskoči – u nedostatku boljega puta – preostaje nam da ta stručna mišljenja i savjete iščitamo iz akcija, izjava, izvješća i priopćenja iz toga vremena. To je, doduše, riskantno, već i stoga što nije jasno koja su pitanja bila postavljana načelnicima stožera i u kojem trenutku. Kad je riječ o stručnom vojnom mišljenju, kao što mi reče jedan britanski oficir, ”mnogo ovisi o tome kako je sročeno pitanje”. No, već sada možemo kazati: ako su načelnici stožera i vjerovali u postojanje izvedive i ne odviše skupe strategije da se poraze bosanski Srbi, oni su o tome šutjeli u javnosti i puštali političare da govore suprotno.

Još manje znamo o ulozi što su je u bosanskom ratu igrale obavještajne službe. Sasvim je drukčije bilo u Sjedinjenim Državama, gdje se u ono vrijeme naveliko raspravljalo u ulozi CIA-e, pa je poslije postalo predmetom novinstva i kongresnih ispitivanja. Sada je poznato da je CIA bila točno pretskazala slom jugoslavenske federacije, da je od satelitskih i drugih izvora dobila

u posljednjih ne-

često naglašavati ke o Bosni. U svostanku u sobi COstanku pitao načeltri zaraćene strane od veličine britanardiranjem zaštitiig bosanske klime ižno će Hurd poslijejih kolega ... imalo svrhu provedbe birazmatrate te stvave bio krajnje opren piše: "Da je odluismo bili pristali namom iznova nas jevojni savjet bio je. Ukratko, Douglas skrivaju iza ekspetičari, već eksperti. – iz dobrih razloga ije moguće slijediti avjeta što su tu pocea odgovor je bilo boljega puta – prezija, izjava, izvješćaš i stoga što nije jai u kojem trenutku. jedan britanski ofi:ć sada možemo kalive i ne odviše skutjeli u javnosti i pu-

igrale obavještajne gdje se u ono vrijeme predmetom noA bila točno pretskadrugih izvora dobila

podatke o zlodjelima bosanskih Srba davno prije nego što su izišla na javu kao i da je pomagala ili tolerirala potajnu akciju naoružavanja i uvježbavanja hrvatske i bosanske vojske.¹¹ Znamo također da je američka vojna obavještajna služba – koja je, po kazivanju generala Wesleya Clarka, bila jako srbofil-ska^{xii} – općenito prognozirala da nikakva zapadna intervencija ne bi mogla obuzdati Srbe, a samo bi pogoršala situaciju; da će hrvatski pokušaji zauzimanja Krajine biti vojno suzbijeni; da bi, u slučaju da hrvatsko-bosanska ofenziva uspije, to vjerojatno povuklo regularnu jugoslavensku armiju natrag u rat.¹³ Jesu li usporedive podatke imale i slične pogrešne procjene donosile britanske službe GCHQ, SIS (MI6) ili DIS, to autoru ovih stranica nije poznato, pa će se time morati baviti druga knjiga. Ako je vjerovati sjećanjima agenta renegata Richarda Tomlinsona – a nema razloga vjerovati mu – onda MI6 izlazi, u najmanju ruku, u povoljnom svjetlu. Ne može biti sasvim loša služba koja smišlja ubojstvo Slobodana Miloševića i dopušta svojim oficirima na terenu da prežvakavaju propagandu bosanske vlade.¹⁴

Znamo što je DIS (*Defence Intelligence Staff* – Odjel za obrambeno obavještavanje) bio spreman dati na uvid javnosti. Njegovi neklasificirani izvještaji o Bosni pružaju neki uvid u stručne procjene o učincima embarga na naoružanje. Tako se u dodatku DIS-ova dokumenta o "pozadini" događanja, iz juna 1994., napominje da "Srbija, Crna Gora, dijelovi Bosne pod srpskom okupacijom i Hrvatska posjeduju velike količine naoružanja bivše jugoslavenske armije. K tome, Srbija ima industrijske kapacitete da podmiri većinu srpskih oružanih potreba. Stoga embargo nema na njih nekog značajnijega efekta." Uočljivo je da u izvještaju nema ni riječi o dostavi ruskoga oružja kao faktoru. U drugu ruku, u njemu se ističe da je "embargo na naoružanje izvanredno 'uspješan' [sic] te praktički onemogućuje da bilo kakvo teško oružje stigne o vlade bosanskih Muslimana. Glavni je učinak embarga da u bosanskom ratu osigurava vojnu slabost Republike Bosne i Hercegovine u usporedbi s Hrvatima i Srbima." Istom nakon Sporazuma o bosanskoj federaciji (posredovanjem SAD-a) iz 1994., zaključuje dokument, sarajevska vlada je počela dobivati oružje preko Hrvatske.¹⁵ Zanimljivo, u gotovo navlas jednakom odlomku u ažuriranoj verziji DIS-a od januara 1995. ispuštena je riječ "uspješan".¹⁶

Inače, u drugim aspektima DIS-ova i druga vojna izvješća odaju ozbiljnu površnost. Na primjer, čak ni popratne napomene o nepotpunosti ovoga ili onoga podatka ne spašavaju od amaterskih, upravo "orijentalističkih" uopćavanja u Prilogu A "Pozadinskih podataka o Jugoslaviji", koji se "zasnivaju na duljem osobnom iskustvu onih koji su živjeli i radili u toj regiji i još je posjećuju". "Srbi su", govori nam taj papir, "prodorni i izdržljivi. Mogu biti hiroviti, nepouzđani, pakosni i lažljivi. Naglo se uvrijede, osvetoljubivi su, i ima srpska izreka: tko se ne osveti taj se ne posveti. Skloni su neradu. Mogu biti bru-